

Interview met Jef Van Bellingen

Paul De Hert & Frederik Dhondt

‘Studenten filosofie worden gevormd door de universiteit die ze kiezen.’¹

Voorwoord

Één van de VUB’s meest kleurrijke filosofen gaat op emeritaat. Meerdere generaties studenten aan deze instelling hebben onderwijs gevolgd bij Jef (Jozef) Van Bellingen (1952) over rechtsfilosofie, religiekritiek, antieke en middeleeuwse wijsbegeerte. Op 1 oktober 2017 vertrekt Jef Van Bellingen. Tijd voor een gesprek over zijn jeugd en studiejaren, over de geschiedenis van filosofie op de Vrije Universiteit Brussel zoals hij die heeft meegemaakt, over de opleiding rechten en over enkele dierbare denkers (John Rawls, Rousseau, Carl Schmitt).

Jef van Bellingen chronologisch

Van Bellingen is geboren op 22 januari 1952 in de gemeente Erembodegem. Vandaag de dag is deze gemeente opgeslorpt en gefusioneerd met Aalst. In Jef’s jeugd was Aalst voor mensen uit Erembodegem de grote stad. Aalst was in de late jaren 60 nog steeds de provinciestad beschreven in de boeken van Louis Paul Boon. Jef reed in zijn jeugd op de fiets naar school via de Kapellekensbaan.

Jef Van Bellingen is vandaag 65. Zijn ontwikkelingsjaren en vorming tot volwassene situeren zich in de late jaren 60. Naar eigen zeggen werd hij geboren in een wereld die vandaag niet meer bestaat. De wereld van toen werd bevolkt door mensen die de oorlog hadden meegemaakt, sommigen zelfs twee oorlogen. Jef’s grootvader, bijvoorbeeld, was zo iemand. Tijdens de eerste wereldoorlog was hij een gewone soldaat aan het front. Afkomstig uit een familie die werkte in de binnenscheepvaart op de Dender vocht deze eenvoudige werkman voor het vaderland, waarop hij als oud-strijder fier terugkeek. Naar het woord van zijn officieren was hij ‘un soldat brave et courageux’. Vier jaar aan het front is lang. Het moet voor deze man dan ook een grote teleurstelling zijn geweest om twee decennia verder een tweede wereldoorlog mee te moeten maken.

1 Constantijn Vermaut, ‘De relevantie van Jaap Kruithof voor de student van de 21ste eeuw’, *Ethiek & Maatschappij*, XII (2009), nr. 2, (3-6), 3.

Scholing en familie

De ouders van Van Bellingen waren beiden niet in het geld geboren, maar van bescheiden komaf. Toch liepen beide school, waar ze onder meer het Frans aangeleerd kregen. Die vorming opende de poort naar een leven als bediende. Beiden zouden werken voor de toen pas opgerichte RMZ, de Rijksdienst voor Maatschappelijke zekerheid.

De nood aan en het belang van scholing stond bijgevolg niet ter discussie in het gezin Van Bellingen. In Aalst bestond een katholieke middelbare school georganiseerd door het bisdom, 'klein college' genaamd; daarnaast een 'Groot College', gesticht en geleid door de jezuïeten. Dit laatste stond hoger in aanzien en werd van hoger niveau geacht. Voor vader Van Bellingen kon een school niet goed genoeg zijn en de keuze was snel gemaakt. Vader Van Bellingen was zelf opgeleid aan het 'klein college'. De Jezuïetenschool was in zijn ogen een sociale promotie.

In de jaren 70 maakt Van Bellingen de totale ineenstorting mee van de kerk in Vlaanderen. Een decennium eerder, tijdens zijn schooljaren, stond die kerk nog sterk.

De jezuïeten wensten een elite te creëren in dienst van de kerk en een katholiek Vlaanderen. Het aangeboden programma, het oude humaniora, voorzag een grote plaats voor Latijn en Grieks. Voor ingenieurs in spe werden bijkomende lessen wiskunde voorzien.

Jef Van Bellingen, niet zo sterk in wiskunde maar wel in de overige vakken, schreef zich in voor de richting Latijn-Grieks. Hij herinnert zich in het bijzonder zijn leraar Frans, pater Butaye, die in het voorlaatste jaar (de poësis) tijdens zijn besprekingen van de Franse literatuur, uitvoerig stilstond bij de filosoof Jean-Jacques Rousseau (1712-1778). Zo groot was de passie dat de man ook buiten de lestijden lessen gaf over deze Zwitserse denker die Van Bellingen tot vandaag nauw aan het hart ligt.

Via deze lessen kwam Jef van Bellingen in contact met de ideeën van de Verlichting. Voor zijn maturiteitsexamen (een toelatingsproef voor de universiteit gekoppeld aan de slotexamens in het laatste jaar van het secundair), koos Van Bellingen voor 'Frans' en bereidde een uiteenzetting voor over één van de Verlichtingsfilosofen bij uitstek: Denis Diderot (1713-1784). Amusant is dat deze uiteenzetting nogal wat deining veroorzaakte door Diderots scherpe opvattingen over religie onder meer in zijn boek *La Religieuse* uit 1760.

Universiteit en leger

Jef van Bellingen stamt uit een groot gezin en was de tweede oudste. Zijn oudere broer zou als eerste naar de universiteit gaan en werd uiteindelijk landschapsarchitect. Andere broers werden onder meer fysicus en classicus. Een jongere zus werd

vertaler-tolk. Allen gingen naar Gent, wat toen gebruikelijk was. Gent was die echt grote stad, die opdoemde achter Aalst. In die tijd gingen de meeste jongeren studeren in Gent, dat bereikbaar was via een goede treinverbinding. Slechts een minderheid ging naar Leuven.

Van Bellingen was een goede student zonder meer. Na wat getwijfel koos hij voor een seminarieopleiding in Gent. Het programma bestond uit twee jaar filosofie gevolgd door vier jaar theologie.

Dit seminarie onder leiding van bisschop Van Petegem was bekend om zijn erg conservatieve lijn. Snel bleek dat Jef van Bellingen hier niet op zijn plaats was. In dat eerste jaar zou Jef van Bellingen breed kennismaken met de filosofie en ook met het recht. De cursus inleiding tot het recht werd er toen gegeven door de in de rechten vermaarde Willy Delva, vriend van de bisschop en eveneens bekend als conservatief.

Na een conflict met de bisschop zelf, verliet Van Bellingen het seminarie en ging hij werken om in zijn levensonderhoud te voorzien (onder meer in een fabriek). Verder studeren bleef het doel. Na kennismaking met de geschriften van Flam over het vrijdenken (zie verder) zou Van Bellingen zeer bewust voor de Vrije Universiteit Brussel kiezen, eerst als middenjury-student, later als reguliere student.

De ouders Van Bellingen, actief in de christelijke arbeidersbeweging, waren noch gekant tegen de filosofie, noch tegen de keuze voor de VUB. Beiden waren gelovig maar niet gehecht aan het machtskatholicisme.

Vermeldenswaard is dat Jef Van Bellingen wegens astmatische klachten afgekeurd werd voor de toen verplicht gestelde legerdienst. De keuring vond plaats in het militair hospitaal dat in die periode gevestigd was aan de Troonlaan, een straat die grenst aan de huidige VUB-campus Etterbeek.

Van Bellingens studiejaren aan de VUB (1972-1977)

Van Bellingen studeerde af in 1977. Toen hij zijn studies aanving in 1972 was de scheiding van VUB en ULB een feit, maar het nieuwe gebouw bestemd voor de pas opgerichte Vlaamse universiteit was nog niet klaar. Van Bellingens eerste lessen werden daarom georganiseerd op de ULB. De eerste lessen op de VUB kwamen er pas in 1975.

Het verhaal van de architectuur op deze campus is bekend. Het moest allemaal vlug gaan. De Franse architecten verantwoordelijk voor de meeste gebouwen waren zeker geen topklasse. Op het mooie rectoraatsgebouw van Renaat Braem (1910-2001) na, was de campus eerder praktisch dan esthetisch te noemen. Dat is geen vaststelling van vandaag, maar was toen ook al zo. Het beton is zeker niet op natuurlijke wijze deel geworden van ons schoonheidsideaal.

Van Bellingen was geen kotstudent. In 1971-1972, tijdens zijn bestaan als fabrieksarbeider en middenjurystudent, woonde hij in Leuven waar hij ook zijn vrouw had leren kennen. Later zou het koppel naar Vossem en Tervuren uitwijken, van waaruit hij met de fiets naar de campus kwam.

In 1977 verhuisde het gezin naar Dilbeek waar toevallig een huis te koop stond. Voor Jef Van Bellingen betekende dit een terugkeer naar zijn geboortestreek en meer nabijheid van de ouders. Een echte stedeling is Van Bellingen nooit geweest, het leven in de rand van Brussel bevalt hem beter.

Filosofische leermeesters van de student Van Bellingen (1972-1977)

Jef Van Bellingen kan boeiend vertellen over zijn studiejaren aan de VUB en vormt een perfecte gids die ons deskundig leidt doorheen het landschap van de zeer uiteenlopende denkers die in de jaren 70 en 80 aan deze instelling werkten.

Leo Apostel (Leermeester 1)

Leo Apostel (1925-1995) was een typisch product van de VUB en ULB. Apostels promotor was Chaïm Perelman (1912-1984), Pools-Joodse filosoof, Belg geworden in 1936, werkzaam aan de ULB. Deze baanbrekende filosoof met internationale reputatie legde zich voornamelijk toe op de argumentatieleer, waarbij hij ook keek naar de argumentatie in het recht.² We komen op Perelman terug. Apostel werd een internationaal bekend logicus en epistemoloog, maar boog zich tevens over radicaal andere thema's dan Perelman. Hij was een militant vrijdenker in Vlaanderen, maar met een originele en vernieuwende visie. Bekend is zijn werk over vrijmetselarij (*Freemasonry: A Philosophical Essay* (1985)), en over *Atheïstische Spiritualiteit* (1998).

Apostel gaf les aan de VUB en aan de Rijksuniversiteit Gent (vandaag UGent). Behoudens auteur van boeken en geschriften in meerdere talen, was hij ook een 'bouwer' (<http://www.vub.ac.be/alumni/profiel/leo-apostel>). Met Jaap Kruithof stichtte hij de vakgroep Moraalwetenschap aan de Rijksuniversiteit Gent. In 1955 was hij medeoprichter van de VZW genaamd 'Centre National de Recherches de Logique - Nationaal Centrum voor Navorsingen in de Logica' ('CNRL-NCNL').³ In 1990 lag hij mee aan de basis van de groep *Worldviews*. In Antwerpen steunde hij de oprichting van een pluralistische universiteit. Met zijn financiële en geestelijke nalatenschap werd aan de VUB het interdisciplinair onderzoekscentrum *CLEA (Centrum Leo Apostel)* opgericht.

Voor Jef Van Bellingen was Apostel 'zijn' eerste leermeester. In het bijzonder Apostels filosofische invulling van vrijzinnigheid en humanisme en diens oproep voor pluralisme maakten indruk.

2 Zijn belangrijkste werk is *Traité de l'argumentation - la nouvelle rhétorique* (Parijs: Presses universitaires de France, 1958).

3 <http://www.logic-center.be/ncnlgesch.html>

Leopold Flam (Leermeester 2)

Leopold Flam (1912-1995) was een exuberant joods denker met een heroïsch oorlogsverleden én een legendarisch temperament. Als ‘Vlaamse Sartre’ schreef hij niet alleen over marxisme, maar ook over zelfmoord en mislukkingen, onder meer in *De Bezinning* (1968), *Zelfvervreemding en zelfzijn* (1966) en *De Bron* (1973).⁴

Flam was niet gemakkelijk in de omgang, maar werd gerespecteerd voor zijn grote belesenheid en belangstelling voor de geschiedenis van het denken. Historicus van opleiding (Rijksuniversiteit Gent, proefschrift 1952), toonde hij een grote belangstelling voor de niet-conventionele geschiedenis van het denken. Zo bestudeerde hij onder meer de ketterse bewegingen in de middeleeuwen. In de geest van zijn tijd – zie ook het theater van een Pinter en Becket – stonden bij de marxistische Flam (bovendien ook Hegeliaan én Nietzscheaan) het vrij individu en het protest centraal.

Hubert Dethier (Leermeester 3)

Met Hubert Dethier (1993) belanden we bij een volgende leermeester. Hij was de assistent van Flam. De relatie tussen beiden was niet altijd goed, wat niet mag verwonderen gezien het hoger beschreven karakter van Flam.⁵

Dethier, die ook les gaf aan de Universiteit van Amsterdam, schreef onder meer over Averroës en de averroïsten, en doceerde marxistische esthetica; ontwikkeling en problematiek van de film en geschiedenis van de wijsbegeerte. Zijn inleiding tot de wijsbegeerte, *Het Gezicht en het Raadsel* (1993/1995) is wellicht het best gekende werk van deze elegante denker, met de hem typerende aandacht voor minder bekende denkers naast de grote klassieken.

Dethier had in het bijzonder een enorme eruditie op het vlak van de geschiedenis van de religie. Voor Van Bellingen waren Dethiers lessen een openbaring. Ze toonden een andere benadering van de religie, die afweek van de klassieke aanpak die hij nog kende uit het seminarie.

Dethier zou met het *Centrum voor de Studie van de Verlichting* (waarover straks meer) colloquia organiseren over de geschiedenis en ideologie van de vrijmetselarij. Kenschetsend voor Dethiers ‘andere’ benadering was dat daarbij ook sprekers werden uitgenodigd die geen vrijmetselaars waren, zoals de Leuvense hoogleraar Georges De Schrijver, kenner van de interne organisatie en samenhang van onder meer het jezuïtisme. Deze Leuvenaar kwam praten over de invloed van ordes en stromingen

4 Zie voor een overzicht van zijn werk en een situering, Willem Elias (ed.), *Leopold Flam (1912-1995): een filosoof van gisteren voor een wereld van morgen* (Brussel: VUB Press, 2010), met eveneens een bijdrage van Jef Van Bellingen, ‘Plato en zijn schaduwen’, 317-332.

5 Over Flam en Apostel als aartsrivalen, over de kruisbestuivingen tussen Gentse en Brusselse denkers, over wrijvingen tussen (alweer) Flam en ‘de Gentenaren’, leze men Constantijn Vermaut, ‘Interview met Hubert Dethier’, *Ethiek & Maatschappij* XII (2009), nr. 2, 98-111.

binnen de Kerk die op een andere wijze een invloed zouden uitoefen op marxistische partijopvattingen.

Jacques Ruytinx (Leermeester 4)

Ruytinx is een wat enigmatische figuur die erg zakelijk doceerde, op het droge af. In de lijn van Hume was Ruytinx een incarnatie van een sceptisch georganiseerde denker met een utilitaristische kijk. Deze logicus was actief in het reeds genoemde *Nationaal Centrum voor Navorsingen in de Logica*. Met onder meer geschriften zoals *Considérations sur le positivisme et la théorie de l'argumentation*,⁶ en cursusboeken over argumentatie, moraalfilosofie en zedenleer, kan Ruytinx een echte leerling van Perelman genoemd worden. Anders dan aan de Gentse universiteit waar denkers eerder Angelsaksisch geïnteresseerd waren, was de VUB in die jaren meer continentaal gericht. Ruytinx vormde met zijn werk eerder een uitzondering binnen het geheel van de aan de VUB verbonden filosofen, maar wel een noodzakelijke.

Maurice Weyembergh (Leermeester 5)

Maurice Weyembergh (1937) was de jongste van de professoren die in de beginjaren van de VUB het filosofie-onderricht en het denken hebben gemarkeerd. Weyembergh doceerde onder meer inleiding tot de wijsbegeerte en filosofie van de twintigste eeuw. Naast zijn hoofdopdracht aan de VUB, doceerde hij tevens aan de ULB. Hij was geïnteresseerd in politieke filosofie en in denkers als Heidegger, Hannah Arendt, Camus, Julien Freund en Charles Maurras, maar minder in de Angelsaksische analytische filosofie of in de wat ambitieuze, voor sommige megalomane sciëntistisch getinte projecten van Apostel.

Deze leerling van Max Weber (Weyembergh schreef een proefschrift over hem), was wellicht de meest markante bron van invloed op Jef Van Bellingen, die onder meer tekende als co-redacteur van het huldeboek ter ere van het emeritaat van Weyembergh.⁷ Vijftien jaar ouder dan Jef Van Bellingen, bleek Weyembergh een ideale promotor, inspirerend zonder te domineren. Ook zou Weyembergh een cruciale rol spelen, samen met Frans De Pauw, bij de aanstelling van Van Bellingen aan het *Centrum voor rechtsfilosofie* na het beëindigen van diens studies.

6 Jacques Ruytinx, 'Considérations sur le positivisme et la théorie de l'argumentation', *Logique & Analyse*, VI (1963), nrs. 21-24, 69-79

7 Johan Stuy, Jef van Bellingen & Marc van den Bossche (eds.), *De precisie van het lezen: liber amicorum Maurice Weyembergh* (Brussel: VUBPress, 2003).

Jef Van Bellingen en het *Centrum voor rechtsfilosofie* (1977-1980)

Het *Centrum voor rechtsfilosofie*, opgericht in 1967, was een interuniversitair centrum waarin zowel de VUB als de ULB participeerden. Voluit heette het centrum: *Centrum voor wijsbegeerte van het recht van de Vrije Universiteit Brussel – Centre de Philosophie du droit de l'Université Libre de Bruxelles*. Het was een van die instellingen gemeen aan beide universiteiten die de 1969-splitsing hadden overleefd. Het centrum was gevestigd in een rijhuis op de Adolf Buyllaan.

Van de zijde van de ULB namen deel aan het centrum Paul Foriërs (tevens voorzitter), Léon Ingber en natuurlijk ook de reeds genoemde Perelman. Voor de VUB nam onder meer René Dekkers (1909-1976) deel en was Frans De Pauw (1929-2006) codirecteur. De Pauw, expert volkenrecht,⁸ doceerde binnen de faculteit rechten aan de VUB tevens rechtsfilosofie.

Het interuniversitair centrum is na het ontbinden van de gemeenschappelijke onderzoeksactiviteit aan de kant van de ULB in 1980, doorgestart onder de naam *Centre Perelman de philosophie du droit* (Centre Perelman) en bestaat nog steeds.⁹

Het centrum deed onderzoek naar het concept gelijkheid in het recht en in de filosofie. Het werkte met universitaire middelen, aangevuld met FWO en FNRS-financiering. Op het project werkten behoudens de genoemde professoren een Nederlandstalige en Franstalige onderzoeker. Toen de Nederlandstalige onderzoeker wegviel, zocht De Pauw een vervanger. Op voorspraak van Maurice Weyembergh kwam hij in contact met Jef van Bellingen, die op dat moment, we schrijven 1977, afgestudeerd was en een halftijdse functie had in het onderwijs.

Het sollicitatiegesprek met Léon Ingber vond plaats in het bekende eetcafé *Au Vieux Saint Martin* op de Zavel en verliep op diens initiatief in het Frans zonder medeweten en tot grote woede van Frans De Pauw.

De aanstelling kwam er. Zo werd Jef Van Bellingen medewerker van Frans De Pauw tot diens emeritaat. Het centrum ontwikkelde een reeks activiteiten en bracht publicaties uit rond het thema gelijkheid.¹⁰ Via het centrum kwam Jef Van Bellingen in contact met ULB-academici en ontmoette hij bijvoorbeeld professor Gilbert Hottois, tevens goede vriend van Maurice Weyembergh, die zoals gezegd ook een lesopdracht had aan de ULB.

8 <http://www.vub.ac.be/alumni/profiel/frans-pauw>.

9 <https://www.ulb.ac.be/rech/inventaire/unites/ULB055.html>

10 Zie de vele vermeldingen in XXXVe RECHTSCONGRES VAN DE VLAAMSE JURISTENVERENIGING TE LEUVEN (K.U. LEUVEN) 9 MEI 1992 'Geselecteerde bibliografie en selectie uit de rechtspraak van de hoogste rechtscolleges met betrekking tot het gelijkheidsbeginsel', (Verzameld door Liesbeth Van Schoubroeck, Instituut voor de Rechten van de Mens, K.U. Leuven), *Rechtskundig Weekblad* LVI (1992-1993), nr. 17, 553-559.

Jef Van Bellingen en John Rawls

Binnen het *Centrum voor rechtsfilosofie* organiseerde Jef Van Bellingen lezingen en deed hij, met anderen, aan onderzoek. De resultaten werden gebundeld in dikke volumes ('Publicaties van het Centrum') vol filosofische en juridische bijdragen met de korte titel *Gelijkheid*. Een eerste volume verscheen in 1971, andere volumes volgden in 1974 (vol. 2), 1975 (vol. 3 en 4) en 1977 (vol. 5). Jef Van Bellingen was verantwoordelijk voor een van de laatste bundels. In die bundel, vol. 6, staat ook een bijdrage van zijn hand over de Amerikaanse filosoof John Rawls.¹¹

Gevraagd naar de opkomst bij die lezingen en naar het succes van het interuniversitaire centrum is Jef Van Bellingen genuanceerd. De VUB-ULB-samenwerking bestond vooral op papier en er was geen grote wederzijdse toeloop naar elkaars voordrachten. Op de VUB werden de voordrachten gehouden in gebouw B, op de vierde verdieping in een leslokaal. De opkomst was gemiddeld goed, 25 mensen van de eigen universiteit en uit Vlaanderen. Op dat moment bestond er een levendig Vlaams netwerk van rechtsfilosofen en rechtstheoretici die in elkaars werk geïnteresseerd waren. Rechtsfilosofie en rechtstheorie waren in die jaren een marginale activiteit in alle faculteiten. De betrokkenen die zich wel ophielden met deze disciplines kenden elkaar en kwamen naar elkaars lezingen. Voor Gent spreken we dan over Boudewijn Bouckaert en Frank Van Dun, allebei werkzaam bij Willy Calewaert (1916-1993, oud ULB-VUB student), voor Antwerpen gaat het over Geysels en voor de katholieke Universiteit Brussel Mark van Hoecke. Belangrijk, zo zou blijken, waren ook de contacten met prof. Jan Broekman van de KU Leuven en zijn toenmalige assistent René Focué.

Maar hoe zit het nu met Rawls? John Rawls beroemde boek uit 1971 heette *A Theory of Justice*. In de jaren 70 was het dit boek dat de toenmalige ideologische tegenstellingen, links versus rechts, overbrugde. Het boek was een *must read*, veroorzaakte vele discussies en gaf aanleiding tot vele boeken en readers. Jef Van Bellingens bijdrage over Rawls is ongetwijfeld een van de eerste geweest in Vlaanderen. In zijn studie vergelijkt hij het denken van Rawls met dat van Habermas en concentreert hij zich op de vraag hoe bij beide politieke theorieën consensus tot stand komt onder meer over vraagstukken rond gelijkheid.

Rawls' denkoefening gaf in de jaren 70 een frisse, nieuwe voorstelling van klassieke liberale standpunten. Tot vandaag inspireert hij nog menig denker. Onder meer professor Patrick Loobuyck (UAntwerpen) valt ten dele op Rawls terug om te reflecteren over de plaats van religie in onze door diversiteit gekenmerkte samenleving.¹²

11 Jef Van Bellingen, 'Gelijkheid, in de original position bij J. Rawls en de ideale Sprechsituation bij J. Habermas', in Léon Ingber (ed.) *Gelijkheid*, (Brussel: Bruylant/Publicaties van het Centrum voor wijsbegeerte van het recht van de Vrije Universiteit Brussel-Travaux du Centre de Philosophie du droit de l'Université Libre de Bruxelles, Brussel, 1981), vol. VI, 235-272.

12 Patrick Loobuyck, *Samenleven met gezond verstand* (Antwerpen: Polis, 2017).

Jef Van Bellingen kan zich in die aanpak verplaatsen. Rawls' politieke theorie maakt lotsverbondenheid mogelijk en laat inderdaad toe om aan religie een plaats te geven in onze samenleving met als uitgangspunt het principe van de tolerantie.

Toch is Van Bellingen geen blind adept van Rawls. Dat blijkt uit zijn vergelijking met Habermas, waarbij hij vragen plaatst bij het ahistorisch mensbeeld dat Rawls gebruikt voor zijn abstracte denkoefening. Hiertegenover komt Habermas' nadruk op dialoogprocessen als meer realistisch en herkenbaar naar voor. Zonder het met zoveel woorden te zeggen, schijnt Van Bellingen Rawls eerder een voetnoot te vinden in de geschiedenis van grote denkers. Rawls blijft te algemeen en zijn werk roept vragen op over concrete politieke implementaties. Bovendien legitimeert Rawls een westerse status quo. Bij hem mogen rijken rijker worden, maar niet ten koste van de armen. Hoeveel rijker de rijken mogen worden, zegt Rawls niet. Zijn theorie heeft dan ook geen enkele weerstand kunnen ontwikkelen tegen de neoliberale vloedgolven van de voorbije decennia.

Jef Van Bellingen en het Centrum voor de studie van de Verlichting

Sedert het ontstaan van de VUB werden meerdere onderzoekscentra opgericht, belast met onderzoek in de filosofie. Zo was er naast het reeds vermelde *Nationaal Centrum voor Navorsingen in de Logica*, ook het *Centrum voor de studie van de empirische epistemologie* met een focus op klassiek empirisme en Angelsaksische denkers. Oprichter was de reeds vermelde Ruytinx. Voor het levensverhaal van Jef Van Bellingen is een ander onderzoekscentrum van belang, met name het reeds genoemde *Centrum voor de studie van de Verlichting*, opgericht door Leopold Flam, met een duidelijke focus op continentale filosofie.

Opzet van dit centrum was het bestuderen van de Verlichtingsideeën in de ruime zin, wat ook een studie omvatte van het vrijdenken in de Nederlanden. Flam zou in deze periode aanvangen met zijn beroemde vrijdenkerslexicon. Binnen het centrum werd vernieuwend studiewerk verricht, bijvoorbeeld over de spinozisten die na het wegvallen van de religie als zingevers, rekenden op de filosofie als zingevingsraamwerk.

Jean-Marc Piret (1960), vandaag hoofddocent rechtsfilosofie in de Faculteit Recht & Criminologie, was secretaris en lid van het centrum (1983-1990). Flam werd als directeur van het centrum opgevolgd door Maurice Weyembergh, die het centrum meer in de richting van de politieke theorie stuurde, waardoor er minder ingezet werd op de studie van de Verlichting.

Het centrum bracht meerdere toonaangevende publicaties voort en verzorgde vanaf 1973 een *Tijdschrift voor de studie van de Verlichting*, dat de onderzoeksresultaten van het centrum naar buiten bracht. Het tijdschrift, uitgegeven door de Vrije Universiteit Brussel met steun van het FWO, kende vele nummers. In 1980 werd het tijdschrift

herdoopt tot *Tijdschrift voor de Studie van de Verlichting en van het vrije denken*. In 1990 werd de reeks stopgezet.

In 1989 verscheen een dik nummer ‘De Franse revolutie door filosofen bekeken’, samengesteld door Piret en Van Bellingen,¹³ met bijdrage van onder meer Arndt (over Hegel), De Valk (over Burke), Zijderveld (over de Tocqueville), Dethier (over Sartre en Robespierre) en een inleiding van Weyembergh over wat nu precies een denker conservatief maakt. Van Bellingens bijdrage handelde over de reactionaire denker Joseph de Maistre (1753-1821)¹⁴ en diens kritiek op het veronachtzamen van de geschiedenis bij de volgelingen van Rousseau, alsook over de Maistre’s geloof in de rol van de kerk om Europa uit de crisis te halen. Het themanummer was de neerslag van het colloquium *De Franse Revolutie en de grondslagen van Recht en Staat*, georganiseerd aan de VUB (10 november 1989) in samenwerking met de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Tijdschrift voor de Studie van de Verlichting en van het vrije denken

Gevraagd naar het nut van een Nederlandstalig filosofie tijdschrift uitgegeven door een universiteit geeft Van Bellingen genuanceerd feedback. Een tijdschrift in het Nederlands was toen evident. Filosofen waren in die periode niet geschoold in het Engels. Internationale uitstraling stond minder dominant op de agenda. Elke universiteit had wel een eigen filosofietijdschrift, ook de ULB en ook de KU Leuven met het in 1939 opgericht *Tijdschrift voor Filosofie*. Dit laatste tijdschrift was toonaangevend maar ook ietwat zwaar op de hand. Het werd door Jef Van Bellingen wel geraadpleegd, maar toch iets te ouderwets bevonden. Alleszins was er voldoende animo voor een eigen tijdschrift. De leden van het centrum kwamen met regelmaat samen om te spreken over de samenstelling van de nummers. Elk FWO-project verworven door het centrum ging in die tijd gepaard met een internationale conferentie. Het tijdschrift drukte onder meer de lezingen af van de internationale sprekers op die eigen conferenties.

Filosofisch onderzoek naar controversiële denkers van de twintigste eeuw

Zoals gezegd heeft Maurice Weyembergh een grote rol gespeeld in het sturen van Jef Van Bellingens onderzoek. Dat deed Weyembergh niet alleen bij Jef Van Bellingen maar ook bij anderen. Hij maakte met andere woorden school. Het grote thema

13 Jean-Marc Piret & Jef Van Bellingen (eds.), ‘De Franse revolutie door filosofen bekeken’, *Tijdschrift voor de Studie van de Verlichting en van het Vrije denken* XVII (1989), nr. 3-4, 199-325.

14 Jef Van Bellingen, ‘Joseph de Maistre en de Revolutie’, *Tijdschrift voor de Studie van de Verlichting en van het Vrije denken* XVII (1989), nr. 3-4, 265-277.

werd het bestuderen van de critici van de Verlichting. Tot die critici behoorde linkse denkers zoals Adorno maar ook meer klassieke en conservatieve critici.

Begin jaren 80 kwam Weyembergh met de suggestie om onderzoek te verrichten naar filosofen wiens werk op één of andere manier problematisch was en die hadden bijgedragen aan de autoritaire ontwikkeling in Duitsland in de jaren dertig en veertig van de twintigste eeuw. Die onderzoekslijn bleek erg succesvol. Gouden jaren braken aan: project na project werd behaald en uitgevoerd. Jef Van Bellingen zou in 1987 doctoreren op een studie rond Carl Schmitt (1888 -1985); Johan Stuy (1957) zou in datzelfde jaar doctoreren op het werk van Arnold Gehlen (1904- 1976); Jean-Marc Piret zou volgen met een studie van Herman Lübbe;¹⁵ Jaak Vanlandschoot nam Raymond Aron onder de loep,¹⁶ en David Janssens zou zich toeleveren op Leo Strauss.¹⁷

De historische radicaliteit van deze onderzoeksagenda staat buiten discussie, zeker in een universitaire gemeenschap met een zichtbare joodse aanwezigheid. De Duitse Carl Schmitt was tijdens Weimar voorstander van het buiten de wet stellen van linkse partijen en trad in 1933 toe tot de Nationaalsocialistische Arbeiderspartij.

Deze bedenkelijke staat van dienst neemt niet weg dat deze denker zowel over het recht als de politieke theorie uiterst belangrijke werken heeft geschreven, die net als bijvoorbeeld de geschriften van Heidegger (ook verbrand) tot vandaag boeien.

Memorabel, alleszins voor Jef Van Bellingen, was een colloquium op de VUB van 26 en 27 november 1982 met een grote opkomst van nationale en internationale sprekers: *Der Begriff Gleichheit bei Carl Schmitt und Arnold Gehlen*.¹⁸ Een van de tussenkomsten werd gehouden door René Foqué.

René Foqué (1946) was een belangrijke schakel in het netwerk Van Jef Van Bellingen en Maurice Weyembergh. Eerst werkte deze academicus als assistent bij Jan Broekman op de KU Leuven. Wat later zou hij aan de slag gaan als hoogleraar in Tilburg en Rotterdam. Jef Van Bellingen heeft Foqué nog vervangen in Tilburg tijdens een langdurige ziekte. Omgekeerd zou René in Nederland kansen creëren voor VUB-academici zoals Jean-Marc Piret en Serge Gutwirth. Reeds in de vroege jaren

15 Jean-Marc Piret, *Rationaliteit na de Verlichting. Een reconstructie van het filosofisch werk van Hermann Lübbe* (Brussel: VUB, 1995), 522 p. Promotor: dr. M. Weyembergh. Zie ook 'Entre origine et avenir. Tradition, histoire et mise en forme de l'espace public chez H. Arendt et H. Lübbe', in Anne-Marie Roviello & Maurice Weyembergh (eds.), *Hannah Arendt et la modernité* (Parijs: Vrin, 1992), 47-60; Id., 'Tussen herkomst en toekomst. Traditie, geschiedenis en juridisering van de politiek bij H. Arendt en H. Lübbe' in Jacques De Visscher e.a. (ed.) *Hannah Arendt en de moderniteit* (Kampen: Kok Agora, 1992), 103-123.

16 Jaak Vanlandschoot, 'Raymond Aron, Julien Freund en de decadentie van Europa', *Tijdschrift voor de Studie van de Verlichting en van het Vrije denken* XI (1983), nr. 4, 233-248 en 'Raymond Aron: vijand van de utopie?', *Tijdschrift voor de Studie van de Verlichting en van het vrije denken* XIII (1985), nr. 4, 319-336.

17 David Janssens, *Politiek, transcendentie en geschiedenis: Leo Strauss en de crisis van de liberale democratie*, (Brussel: VUB, 1998). Zie ook onder meer David Janssens, 'Leo Strauss: filosofie, profetie, tirannie en de vraag naar het kwaad', in Govert J. Buijs, & Henk E. S. Woldring, (eds.), *Grote politieke denkers: hun strijd tussen goed en kwaad* (Zoetermeer: Meinema, 2001), 93-107

18 Zie over deze conferentie, Piet Tommissen, 'Carl Schmitt (1888-1985): leven, werk en betekenis van een groot jurist in kort bestek', *Rechtskundig Weekblad* XLIX (1985), nr. 6, 354-361.

tachtig was de samenwerking al vruchtbaar. Foqué had goede internationale contacten onder meer met het *Center voor human studies* in Dubrovnik. Dit onderzoekcentrum, royaal gefinancierd met Duits geld, was een belangrijke schakel in internationale netwerken. Via Foqué's contacten werden belangrijke sprekers naar België gehaald en op prestigieuze VUB-conferenties geprogrammeerd. Zo werden in de late jaren 80 belangrijke conferenties rond Hannah Arendt en de filosofische aspecten van het privé-publiek debat georganiseerd.¹⁹ De reeds genoemde conferentie *Der Begriff Gleichheit bei Carl Schmitt und Arnold Gehlen* (1982) zou resulteren in een internationale bundel geredigeerd door De Pauw en Weyembergh met overwegend Duitstalige bijdragen, inclusief Duitstalige bijdragen van Foqué en Van Bellingen, alsook één niet-Duitstalige bijdrage geschreven door Foqué en Van Bellingen samen over het juridisch conservatisme en het orderingsdenken.²⁰ De twee auteurs onderzoeken de dubbele binding tussen het conservatisme en de revolutie. Ze wijzen op de verborgen instrumentele rationaliteit in het hart van de conservatieve strategie die qua maakbaarheidsstreven niet onderdoet voor de revolutionaire strategie.

Het *Centrum voor de studie van de Verlichting* was zonder enige twijfel een erg succesvol instituut. Met het emeritaat van Maurice Weyembergh zou het omstreeks 2002 ophouden te bestaan. Projecten vielen weg en dus ook de aanvoer van nieuwe doctorandi. De recente westerse belangstelling voor eerder conservatieve denkers in de politieke filosofie toont aan hoe ver deze gedreven Brusselse onderzoekers hun tijd vooruit waren. Carl Schmitt, waarover Jef Van Bellingen zijn proefrit schreef, is in het voorbij decennium herontdekt. Talrijke monografieën en proefschriften zijn aan hem gewijd, maar het voelt nog altijd 'veiliger' aan om Schmitt en andere antiverlichtingsdenkers te exploreren aan de hand van de filosofen van het eigen Brusselse huis en hun toenmalige Rotterdamse vrienden.

Jef Van Bellingen over religieuze vraagstukken

Religie is vandaag actueel, ook op onze universiteit. Studenten hebben er belangstelling voor. Dethier was een der eersten om op deze universiteit een vak op te tuigen rond de filosofische aspecten van de religie en het aan gedegen filosofisch onderzoek te onderwerpen (zie hoger). Van Bellingen nam deze aanpak over. Religie en de religieuze levenshouding hebben recht op respect, aldus Van Bellingen. Zij

19 René Foqué & Maurice Weyembergh (red.), *Filosofische aspecten van het privé-publiek debat* (Brussel: VUB-Press, 1997). Dit boek is de schriftelijke neerslag van een colloquium op 1 en 2 december 1995, georganiseerd aan de Vrije Universiteit Brussel door het *Centrum voor de Studie van de Verlichting en het Vrije Denken* in samenwerking de sectie rechtsfilosofie van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Rotterdam o.l.v. René Foqué.

20 René Foqué, 'Automatismus oder Dezisionismus? Eine rechtstheoretische Auseinandersetzung mit Arnold Gehlens Anthropologie und Kulturphilosophie' in Frans De Pauw & Maurice Weyembergh (eds.), *Gelijkheid en Conservatisme/Gleichheit und Konservatismus*, (Serie Rechtsfilosofie en Rechtstheorie, 4)(Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink, 1985), 95-116; Jef Van Bellingen, 'Diskriminierung und Gleichheit als rechtsphilosophisches Problem bei Carl Schmitt', in *Ibid.*, 163-174; René Foqué & Jef Van Bellingen, 'Juridisch conservatisme en concreet en orderingsdenken', in *Ibid.*, 193-210

vormen belangrijke elementen van een cultuur. Het is daarom essentieel om met religieuze mensen in gesprek te gaan, van hen te leren, maar hen ook zo de gelegenheid te geven andere standpunten te kennen, opdat hun kennis en inzicht niet alleen van binnenuit wordt gevoed. Dit geldt trouwens ook voor vrijzinnigen. Religieus fundamentalisme is problematisch. Niet iedereen geeft religie dezelfde waarde. Veel gevaren schuilen in een exclusief op religie gebaseerd wereldbeeld. Dat is ook voor vele gelovigen erg duidelijk. Er is bijgevolg nood aan en plaats voor kritische reflectie over religie zonder taboes. Onze nieuwe rector heeft dat ook begrepen en werkt aan bijkomende initiatieven op deze universiteit.²¹ In dit kader situeert Jef Van Bellingen tevens zijn belangstelling voor de vrijmetselarij, waar een bepaalde praktijk van de Verlichting is verbonden met religieus-symbolisch handelen en denken. In december 2010 organiseerde hij een internationaal colloquium aan de VUB over *Radical Enlightenment and Freemasonry* met als kernsprekers Margaret Jacob en Jonathan Israel. Ook verzorgde hij enkele bijdragen in het prestigieuze werk *Le monde maçonnique des Lumières (Europe, Amériques et Colonies)* gepubliceerd door Charles Porset en Cécile Revauger.²²

Jef Van Bellingen onderstreept dat de Vrije Universiteit Brussel kan bogen op een lange traditie in het zich bevrijden van verdrukkende religieuze dogmatiek. Centraal bij Van Bellingen staat wederzijds respect en onderzoek dat niet per se gericht is op polemiëk. Het kan niet genoeg onderstreept worden dat het christendom niet de enige religieuze traditie is die zich door zelfkritiek heeft ontwikkeld. Tot aan de dertiende eeuw stond de islam verder. Zo werd Averroës door Aquino met groot respect aangehaald en besproken. Die mensen dialogueerden via de filosofie in een tijdperk dat religie het dominante perspectief op de werkelijkheid was.

Van Bellingen volgt met aandacht de actuele ontwikkelingen rond de islam. Moslimpropaganda bestaat en wordt gesteund door salafisten en Saoedi-Arabië. Onaanvaardbaar voor velen, ook binnen de islam. Tegen de vormen van extreme islam moet dan ook opgetreden worden en dat is in het verleden te weinig gebeurd. Bij het uitbreken van de Tunesische lente ontmoette Van Bellingen enkele Tunesische academici. Er volgden wederzijdse bezoeken en lezingen. Hij staat nog steeds in verbinding met deze wetenschappers en is gevoelig voor hun noodkreten over propagandamachines gericht tegen tolerante moslims, zowel in Tunesië als in de bredere regio.

21 Bettina Hubo, 'Godsdienst niet langer taboe: VUB plant master rond islamwereld' gesprek met rector Caroline Pauwels, *Bruzz*, 1 februari 2017 (<http://www.bruzz.be/nl/actua/godsdienst-niet-langer-taboe-vub-plant-master-rond-islam-wereld>)

22 Jef Van Bellingen, 'Georg Kloß', 'Prince Charles Alexandre de Gavre', en 'Le Chevalier André Michel Ramsay' in Charles Porset & Cécile Revauger (eds.), *Le monde maçonnique des Lumières – Europe-Amériques & Colonies. Dictionnaire prosopographique* (Parijs : Honoré Champion, 2013).

Gevraagd naar zijn positie over religie-onderwijs, blijkt Van Bellingen voorstander van LEF-onderwijs (onderwijs over religies),²³ eerder dan van religie-onderwijs. Dat laatste is voorbijgestreefd, ook al is het grondwettelijk verankerd. Het initiatief van de rector om vanuit de VUB mee te spreken in het religiedebat juicht hij toe.

De samenleving heeft leren omgaan met religie en er een plaats voor gecreëerd. Die zoektocht is eeuwenoud en de vrucht van vele inspanningen door denkers en politici. Een schoolvoorbeeld van een filosoof die religie tot studieobject en probleem maakte is Spinoza, die werkte in de 17e eeuw. Bijna alle denkers na Spinoza hebben zich bezighouden met het probleem van de religie. Als filosoof naar een religie kijken, of er op de VUB onderwijs over geven, is dus veel minder vreemd dan sommigen denken. Het vormt een ideale manier van denken om ons te behoeden voor kwaadaardige ontwikkelingen. Religie-onderzoek is zeker niet eenvoudig. Het uitgangspunt bij deze filosofische activiteit mag er geen van arrogantie zijn.

Juridisch onderwijs en rechtspositivisme

Van Bellingen heeft altijd onderwijs gegeven aan de faculteit rechten, nu de faculteit recht & criminologie. Wat denkt hij over lesgeven aan juristen in spe en wat denkt hij in het bijzonder over de gerichtheid van de Vrije Universiteit Brussel op rechtspositivisme (een school binnen de rechtswetenschappen die het belang van geschreven wetteksten quasi verabsoluteert en de rechtsbeoefenaar ziet als wet-toepasser of instrument tot toepassing van democratisch gestemde wetten)?

Jef Van Bellingen reageert geamuseerd op deze vraag. In het Belgische landschap is de Katholieke Universiteit het minst positivistisch en behoort de VUB ongetwijfeld tot een meer positivistische strekking. Dat heeft alles te maken met de historische totstandkoming van de VUB in een dominant door het katholicisme gedicteerde cultuur en gedomineerd machtsapparaat. Dat moest anders gaan aan de ULB-VUB: ideologische tradities moesten vervangen worden door de stem van de rationele wetgever. Daarbij speelde een duidelijke democratische zorg: de wetgever heeft het laatste woord en de jurist moet daar niet in tussenkomen.

Voor Jef Van Bellingen is de zorg voor het respecteren van de rol van de wetgever en de democratische taakverdeling legitiem, doch het is maar de vraag of dit positivisme *überhaupt* mogelijk is en ook wenselijk. Voor hem verengt het positivisme het perspectief van de juristen. Het is bovendien ook niet duidelijk of het ooit echt bestaan heeft. Wat doen juristen immers wanneer ze de wet toepassen? Ze blijven mainstream, nemen posities in het verlengde van anderen en volgen hogere rechtscolleges. Ze steunen met andere woorden op dominante interpretaties en negeren de

23 Over het vak 'Levensbeschouwing, Ethiek en Filosofie', zie het werk van Loobuyck en onder meer <https://www.demorgen.be/interviewreportage/filosoof-patrick-loobuyck-arabisch-op-school-ik-zie-alleen-voordelen-b1f74585/>.

gelaagdheid van teksten, de multi-interpreteerbaarheid en factoren zoals vorming en politieke overtuiging die het werk van juristen (mensenwerk) beïnvloeden.

Jef Van Bellingen is op dit punt duidelijk beïnvloed door de Leuvense collegae (Broekman en Foqué). Zij wijzen erop dat de positivist de wereld leest door de wettekst heen. Hij construeert een wereld en denkt of neemt aan dat deze wereld door de mensen beleefd wordt. Dit leidt niet tot een adequate rechtspraak ondanks het geloof van de juristen dat de rechtspraak adequaat is. Deze benadering is in feite funest voor de psychologie van de juristen, oordeelt Van Bellingen. De realiteit van een jurist is slechtst de realiteit van een jurist. Meer niet, minder ook niet. Filosofie kan/moet dat bijbrengen.

Vandaag zien we dat de juridische opleiding verarmt, ook aan deze universiteit. Het aantal algemeen vormende vakken vermindert. Een vak zoals 'Overzicht van de wereldliteratuur' is gewoon geschrapt uit het aanbod in de rechten. Evident? Niet helemaal. Denk na over het verschil tussen een jurist die in zijn opleiding vijf grote klassieke romans heeft gelezen en de jurist die dat niet heeft gedaan.²⁴

Veel rechtenstudenten hebben een belangstelling voor de filosofie en dat is terecht. Het juridisch beroep is een beroep met verantwoordelijkheid.

Jef Van Bellingen verwijst op deze plaats naar Carl Schmitts *Gesetz und Urteil*. Schmitt die als geen ander de plaats van het recht naast de politici geanalyseerd heeft, beriep zich later na zijn Naziperiode op dat boekje uit 1912 om verwijten over zijn decisionisme te weerleggen. Schmitt antwoordde dat hij reeds in 1912 de rechtspraak had geanalyseerd en had vastgesteld dat er bij het nemen van een beslissing steeds een sprong wordt gemaakt. Recht spreken is altijd keuzes maken. Rechtsmiddelen zijn middelen om de praktijk niet eenvormig te maken en niet te voorspelbaar. Dat element van de beslissing kan zeer acuut worden en in al zijn duidelijkheid naar voor komen, bijvoorbeeld op het moment dat de rechter erkent dat er niet genoeg bewijsmateriaal of stof is om een beslissing te nemen, terwijl er een beslissing moet genomen worden. Schmitt leunde in zijn analyse sterk aan bij het werk van Kierkegaard en diens aandacht voor *die Entscheidung*. Tevens verwees hij naar het werk van Amerikaanse realisten die steeds de politieke component van de rechtspraak hebben beklemtoond en gewezen op het gevaar voor de democratische legitimiteit wanneer niet het parlement, maar de rechters bepaalde beslissingen nemen. Een heel ander geluid dan het positivisme, vinden we bij een rechtsgeleerde zoals Paul Scholten, die wijst op de nood aan interpretatie en op een appreciërende wijze kijkt naar de interpretatieve praktijk van juristen en deze zelfs een voorwaarde noemt om het gevaar van willekeur te verminderen.²⁵ Vreemd genoeg is rechtspositivisme net

24 Anthony Kronman, *Education's End. Why Our Colleges and Universities Have Given Up on the Meaning of Life* (New Haven (Conn.): Yale UP, 2007) en Anthony Kronman, *The Lost Lawyer. Failing Ideals of the Legal Profession* (Harvard: Harvard UP, 1993).

25 Cf. het *Algemeen Deel* behorend bij Mr C. Asser's *Handleiding tot beoefening van het Nederlandsch Burgerlijk Recht*, het klassieke meesterwerk van Paul Scholten (Zwolle: Tjeenk Willink, 1931).

hetzelfde willen als Scholten, met name willekeur verminderen. De spanning tussen het positivisme en andere scholen binnen de rechtswetenschap blijft al zo bestaan.

Jef Van Bellingen en de *commons*

Van Bellingen is steeds gefascineerd geweest door het politieke en de wijze waarop het individu zijn gemeenschap vormgeeft.²⁶ In een recent interview met *DeWereldMorgen* verdedigt Van Bellingen de idee, thans erg in de mode, van de *commons*: ‘De *commons* vormden op het platteland de gemeenschappelijke plaatsen die door al de burgers vrijelijk gebruikt werden. Versta hieronder het bos als leverancier van sprokkelhout en dergelijke en het veen waar men turf stak dat als brandstof diende. In de gemeenschappelijke beken en rivieren kon men vissen en het vee mocht vrijelijk op gemeenschappelijke weiden grazen. De mensen gebruikten deze gemeenschappelijkheden naar eigen behoeften, maar het was verboden om bijvoorbeeld een vishandel met vis uit een gemeenschappelijke beek voor eigen gewin te beginnen’.²⁷

Gevraagd of hij op het land werkt of tuiniert, vaak de natuurlijke weg om het gedachtegoed achter de *commons* te ontdekken, antwoordt Jef Van Bellingen ontkenkend. Hij is geen tuinier hoewel hij vroeger in de tuin van zijn moeder hielp met het onderhoud.

Wat hem brengt tot het gedachtegoed van de *commons* is (opnieuw) de idee van de gelijkheid, een idee waarmee hij zijn carrière begonnen is en dat nu terug op zijn onderzoekagenda staat. Het concept *commons* laat toe de vraag te stellen naar de grenzen van het eigendomsrecht. Sommigen kunnen hun eigendomsrecht vergroten door anderen uit te sluiten van middelen die zij zouden kunnen gebruiken om activiteiten te ontplooiën en om te concurreren. Intellectuele rechten en patenten vormen zo’n middel om anderen uit te sluiten. Op zich is er niets verkeerd aan het eren van bedenkers van nieuwe ideeën maar voor Jef Van Bellingen is er meer toekomst, zeker in het denken, bij het systematisch delen van ideeën en goederen door een gemeenschap. In het bijzonder het denken vormt een goed dat ten dienste kan worden gesteld van de gemeenschap. Veel van de nog bestaande *commons* worden vandaag geprivatiseerd en dat vormt voor Jef een centraal probleem. Een wereld opbouwen op basis van exclusieve rechten leidt tot uitstoting, insluiting en uitsluiting. Elke privatisering is per definitie risicovol. Zijn er geen dingen die moeten worden gedeeld? Dat moet zijn, aldus Van Bellingen, anders heeft de retoriek van de mensenrechten geen enkele zin. En wat betekenen die mensenrechten als je ze niet kunt realiseren? Er zijn fundamentele dingen die voor iedereen toegankelijk moeten zijn. Ook het

26 J. Van Bellingen, ‘De zoektocht naar de res publica in de filosofische traditie. Enkele bedenkingen met hegeliaanse signatuur’, *Nieuw Tijdschrift van de Vrije Universiteit Brussel*, 2002. Vol. 15, nr. 2, 5-23

27 Patrick Dewals, ‘We bevinden ons in een tijd waarin economische groei heilig is’, Interview met Jef Van Bellingen, *DeWereldMorgen*, 13 mei 2016, (<http://www.dewereldmorgen.be/artikel/2016/05/13/we-bevinden-ons-in-een-tijd-waar-in-economische-groei-heilig-is>)

probleem van intellectuele rechten moet grondig bekeken worden. Je werkt in een firma: aan wie behoort het werk dat je binnen deze instelling verricht?

Zo zijn we teruggekomen bij Van Bellingens grote liefde, Rousseau. Deze filosoof waar het allemaal mee begon, schreef in het begin van zijn carrière het *Discours sur les origines de l'inégalité* waarin hij welsprekend wijst op de gevaren en de grenzen van het eigendomsrecht.

De toekomst

Van Bellingen verliet de VUB op 1 oktober 2017. Zijn toekomst ligt naar eigen zeggen open. Ontsnappen aan de druk tot presteren. Die druk vraagt immers energie. Loskomen van die druk maakt in principe energie vrij en het is afwachten wat er dan allemaal mogelijk wordt. In elk geval zal hij de volgende jaren meewerken aan het project 'humanartistics' van 'De Mens nu' in samenwerking met de VUB, en waaraan ook Tunesische kunstenaars en intellectuelen deelnemen. Van Bellingen leest dagelijks vier uur. Wellicht gaat dat naar omhoog.

Op dit ogenblik leest hij Guy Standings *The Corruption of Capitalism* (2016).²⁸ Sinds de laatste economische crisis is Jef Van Bellingen meer en meer in het probleem van de economie geïnteresseerd geraakt. De economische wetenschap ontsnapt nog te veel aan de kritiek en wordt al te vaak benaderd als pseudowetenschap. Dat moet veranderen. Jef Van Bellingen was dan ook blij met de VUB-leerstoel voor Paul Jorion,²⁹ waar dit soort onderzoek plaatsvond. Tijd ook om 'good old' Karl Marx nog eens uit de kast te halen. Momenteel werkt hij mee aan de voorbereiding van een colloquium over vermogensaccumulatie, georganiseerd door Régine Feltkamp van de vakgroep Economisch Recht. Boeken koopt hij via het internet met de hulp van zijn zoon Thomas, student filosofie aan de VUB, en die zich toelegt op het kritisch onderzoek van economische theorieën. Zo is de cirkel rond.

28 Guy Standing, *The Corruption of Capitalism. Why Rentiers Thrive and Work Does Not Pay* (London: Biteback, 2016).

29 'Anders omgaan met geld: antropoloog Paul Jorion krijgt VUB-leerstoel', *Bruzz*, 25 oktober 2012 (<http://www.bruzz.be/nl/nieuws/anders-omgaan-met-geld-antropoloog-paul-jorion-krijgt-vub-leerstoel>)